

Türk Halk İnanmalarında Dunganlar

Yaşar KALAFAT¹
Derya YELİS²

Özet

Dunganlar, ‘dönmeler / döngeler’ olarak anlayabileceğimiz bir topluluktur. Daha geç dönemlerde Budizm’den İslamiyet’e geçtikleri için bu şekilde adlandırılmış olmalıdırlar. 1877 ile 1883 yılları arasında Çin’den Kırgızistan topraklarına göç etmişlerdir. Çin’de iken birkaç milyon oldukları tahmin edilen Dunganlar göçler sırasında çok zayıf vermişlerdir. Sovyetler Birliği döneminde toplan nüfusları Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan’a dağılmış halde ancak 120 bin civarında idi. 2009 nüfus sayımı sonuçlarına göre Kırgızistan’da yaşayan Dunganların sayısı 58.400’tür. Bu bildiriye Dunganların etnik kimliklerine dair farklı görüşlere de yer verilmiş; Kırgızistan Dunganlarının kısa tarihleri ve yerleşim yerleri ele alınmıştır. Dungan halk inanmalarına dair bilgi verilirken; Dungan inanç dünyası, doğum ve doğumla ilgili inançlar, evlilik ve evliliğe yönelik inanmalar, ölüm ve ölümlle ilgili inançlar ile diğer inançlar değerlendirilmiştir. Yapılan karşılaştırmalar sonunda Dunganlara ait halk inançlarının diğer Türk halkların inançları ile birçok noktada birleştiği görölmüştür. Farklı olanlara da makale içinde işaret edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *doğum, evlilik, ölüm, bereket, Budizm, İslam*

¹ Dr., Halkbilim araştırmacısı, yasarkalafat@gmail.com

² Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu Öğretim Görevlisi, d_yelis@hotmail.com

The Turkish Folk Beliefs at Dungans'

Abstract

Dungans', also referred to 'dönmeler/döngeler', may be understood as a community. They may be called as such because they converted to Islam from Buddhism at a later period. They migrated to Kyrgyzstan from China between 1877 and 1883. While they were in China, their population was to be thought around a few million. However, they gave so many casualties as the time of migration. During the Soviet Union era, their total population was around 120,000 and spread in Kyrgyzstan, Uzbekistan and Kazakhstan. According to 2009 population census, Dungans' population living in Kyrgyzstan is 58,400. Different views were given regarding Dungans' ethnic identity in this paper. Kyrgyz Dungans' short history and settlement places were also discussed in the paper. As providing information about Dungans' beliefs, birth and birth related beliefs, marriage and marriage oriented beliefs, death and death related beliefs and other beliefs were evaluated. After making a comparison, it was seen that Dungans' beliefs meet at a common ground with other Turkish people's beliefs. The different ones also pointed at in the article.

Keywords: *birth, marriage, death, fertility, Buddhism, Islam*

1. Giriş

Dunganlar konusunu ele alma fikri, II. Uluslararası Türk Kültür Kongresi münasebetiyle Nisan 2010'da Çeşme'de doğdu. Türk kültür coğrafyasındaki ana dili Türkçe olmayan halkların halk kültürleri tartışılıyordu. Yakutistan'da yaşamakta olan anadili Türkçe olan Kamlık inançlı Altay Türk topluluklarından Dolganlarla İslamiyet'i din olarak kabul etmiş Dunganların farklı toplumlar olduğu gerçeği de böylece açığa çıkmış olacaktı. O gün alandan derleme yapma ve yapılan derlemelerin karşılaştırmalarının yapılması üstlenildi. Bu vesile ile muhtemelen alanındaki ilk çalışmalardan birisi yapılmış oldu. Çalışmada; "Kırgızistan'da Dunganlar" bölümünde Dunganlar hakkında kısa tarihi bilgi verilirken; bölgeye ne zaman ve hangi şartlarda geldikleri, nerelere ne şekilde yerleştikleri, buldukları toplumun demografik yapısı içerisindeki yerleri, kültürel etkinlikleri ve bugün itibarıyla işgal alanları üzerinde duruldu.

Dunganlar, batı Türkçesi ile ifade edersek Döngenler/Dönmelerdir. Eski dinleri olan Budizm'den İslam'a geçmiş Müslüman Kırgız Türk toplumu ile bütünleşmişlerdir. Kırgız Müslümanlığında Kamlık inanç sisteminin bariz izlerinin yaşadığı bilinmektedir. Böylece Müslüman toplumların inanç dünyasında Budizm'in izlerini ararken Döngenler farklı bir laboratuvar özelliğindedir. Esasen bir Budizm-Kamizm inanç sentezi olarak bilinen ve 'Ak Din' diye tanımlanan inanç çevrelerinin olduğu da bilinmektedir. Günümüzde Azerbaycan ve Anadolu Türklüğü halk inanmalarında yaşamakta olan Budizm izlerinin yeri de yeterince tanımlanamamıştır. Bu itibarla Döngenler/Dunganlar, Türk halkların halk inanmalarını inceleyenler için çok önemli bir araştırma vasatıdır.

Kırgızistan'da Hıristiyan Karluk Türkleri de bulunmaktadır. Bunlar İli havzası ve Çüy nehrinin yukarı mecralarında Navakath şehri çevresinde yaşamaktadırlar. Karlukların, Suriyeli Nesturi misyonerleri tarafından Hıristiyanlaştırıldıkları görüşü oldukça yaygındır. Ayrıca Kaşgar ve Navakath bölgelerinde Moğol istilası döneminde Katolik Hıristiyanlık baş göstermişti. IX. ve X. yüzyıllarda Kırgızlar üzerinde Altay-Doğu Türkistan'a yakın çevrelerdeki Budist sanatı ve Maniheizm kültürünün etkileri de görülmektedir.³

³ Mustafa Erdem, "Kırgız Türkleri", *Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

Dungan halk inanmaları konusu incelenirken benzerlerinde olduğu gibi hayatın doğum, evlilik ve ölüm gibi geçiş safhaları sıralaması esas alındı. Ayrıca Dungan halk inanmalarını tanıtıcı, ayna, süpürge ve benzeri konulara dair açıklamalar yapıldı. Alandan yapılmış her tespitin hemen ardından Türk kültürlü halklar arasındaki aynı konulu inançlara kısaca yer verilerek varsa benzerliklere ve farklılıklara işaret edildi.

Dunganların Kırgızistan Türk kültür coğrafyasındaki sosyo-kültürel konumları, Anadolu Türk kültür coğrafyasındaki Patriyotların durumunu andırmaktadır. Patriyotlar da 88 yıl evvel 1 Mayıs 1923 tarihinde yapılmış Mecburi Nüfus Göçü Anlaşması gereğince Türkiye'yi yurt edinmiş, geçmişte Ortodoksluktan Müslümanlığa geçmiş Rum asıllı Türklerdir. Patriyotlar, ana dilleri Rumca olduğu halde, günümüzde Rumcanın yanı sıra Türkçe de konuşmaktadırlar.

Patriyotların beslenme, eğlence gibi kültürleri, halk oyunları, halk musikileri, gelenekleri, Anadolu halk kültüründen genelde pek farklılık göstermez. Onlar kültürleri ile Anadolu Türk kültürüne melez kültür rengi katmışlardır.⁴ Bize göre Dunganlar için de aynı şey söylenebilir.

Ancak, Türk tarih araştırmacılarından Zeki Velidi Togan *Umumi Türk Tarihine Giriş* isimli eserini yazdığı yıllarda Döngenlerin Çin'de birkaç milyon olduklarını belirtmektedir. Döngen toplumunun tamamen Müslüman olup kavmiyet itibariyle de kendilerini 'Eski Türk' saydıklarını belirtmektedir.⁵ Togan'ın açıklamalarına göre Döngenler Budizm'den Müslümanlığa döndükleri için bu ismi almamışlardır. "Moğollar zamanından kalan ve sonraları Doğu Türkistan'da cereyan eden hadiselerde kuzey Çin'e gidip yerleşen ve Çinlileşen Müslüman Türk unsurlar Döngen ismiyle tanınmışlardır."⁶

Bu tespitten yola çıkarak, Döngenlerin halkiyatında yaşayan Kamalık inanç geleneklerinin onların bidayetden inanç biçimlerinin bir parçası oldukları söylenebilir. Nitekim Togan, Eberhard'a da gönderme yaparak, "Birçok yerde eski örf ve adetlerini hatta antropolojik hususiyetlerini muhafaza etmişlerdir."⁷ demektedir.

⁴ Serdar Bombacı, "1923 Yılında İmzalanan Türk ve Yunan Nüfus Mübadelesi Bağlamında Kültürel Açıdan Patriyotlar", *Folklor Halkbilim Dergisi*, S. 70, Ekim 2010, s. 45-52.

⁵ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 2.

⁶ *Age*, s. 150.

⁷ *Age*, s. 150.

Dungan etnik kimliği ile ilgili araştırmalar Kırgızistan'da da yapılmaktadır.⁸

Dungan halk inançları kültürünün Kırgızistan genel halk inanmaları kültürüne katkısını anlamak için Dungan olmayan Kırgızların halk inançlarının tespiti yeterli olmamıştır. Bu ihtiyaç, arşivimizin yanı sıra büyük ölçüde Kemal Polat'ın çalışmaları ile giderilmiştir.⁹ Dunganların Müslüman olmamış ve Kırgızistan'a geçmemiş soydaşlarının halk inanç kültürünün yakından görülebilmesine ihtiyaç vardır. Bu yapılabildiği takdirde Dunganların inanç katmanlaşmasının derinliklerine gidilebilecektir. Kırgızistan halk inanmalarının bir kısmını Kazaklar, Karakalpaklar, Özbekler ve

⁸ Aşağıda yer alan tüm bilgiler Kırgız Bilimler Akademisince (NAUK) Çin-Dungan Araştırma Merkezinin onayı ve merkezin üyesi olan Prof.Dr. M.X. İmazov redaktörlüğünde 2009 yılında basılmış olan *Dungan Ansiklopedisi*'ndeki 10, 11 ve 13. sayfalarda yer almaktadır.

Каунагын орјинал ади: «Дунганская Энциклопедия», Институт этнического и культурного наследия Академии Наук Кыргызской Республики, Бишкек-2009, С.10–11–13.Главный редактор- М.Х. Имазов, доктор филологических наук, профессор .

H. Yusurov'a göre Dunganlar tarih araştırmalarında yer alan Togon (Tu-YU-Hun: Çince) halkından gelmektedir. (Togan Çarlığı: çarlık deniyor ama bir devlet olabilir) Togonlar Saydam dağ steplerinin geniş bir alanında yerleşik haldeydiler. Togonların yükselişi Tan İmparatorluğu zamanına denk gelir (618–907). Togonlar Doğu Tibet kabileleri tarafından yok edilmiştir. 663 yılında Nohebo liderliğindeki Togon askerleri Tibetlilere yenilir, sağ kalanlar Çin'in Lancou bölgesine kaçarlar, orada yaşamlarına devam ederler ve böylece Dunganlar oluşmaya başlar.

Stratanoviç'e göre ise Dunganlar Kidan İmparatorluğunun Mancur Bölgesindeki Turugan yerli halkından gelmektedir. Kidanlar hakkındaki ilk bilgiler Çin yazılı kaynaklarında M.Ö. 471 yılına aittir. (Vasilyev, *Orta Asya'nın Doğu Bölgeleri Tarihi*, 10 ve 13. yy, 1857, s. 8 / Васильев В.П. История и древности восточной части Средней Азии от X-XIII вв. (с приложением перевода китайских известий о киданях, чжурчженях и монголо-татарах).-СПб., 1857.-С. 8.) Turugan: Bir rivayete göre 'debisi hızlı akarsu' anlamına gelmektedir. Bir başka rivayete göre de 'nehrin yukarı kıyısında yaşayanlar' anlamına gelmektedir. Bu Turugan halkı Dunganların atalarıydı. Bu bilgi antropoloji ve kültür araştırmalarına dayanmaktadır.

Ancak Çin ve Dungan araştırmacılarının efsanelerden de yararlanarak yaptığı pek çok çalışmaya rağmen Dunganların kökeninin tek bir halktan geldiğini söylemek şimdiye kadar mümkün olmamıştır.

M. Ya. Suşanlo'ya göre ise Tangut (Çince: Si Sa) devletinin tarih ve kültürü araştırılırken Dunganların kuzey grubunun oluşmasında söz konusu devletin büyük katkıları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bilgi Kiçanov Y. İ. *Si Sa Devlet Sistemi* adlı kitapta yer almaktadır. 1959, s. 103 / Кычанов Е.И. Государственное устройство Си Ся// Уч. Зап. ЛГУ.- №281.- Сер. Востоковед.наук.- Выпуск 10.- 1959.- С. 103.

Çin Araştırmacısı Lin Gan ise Dungan halkının Pers, Arap, Uygur, Han, Moğol halklarından ortaya çıktığını iddia etmektedir. Günümüzdeki araştırmacılar da Çin'e sonradan gelen bu halklardan Dunganların oluştuğunu söylemektedirler.

Çinliler Dunganlara 'hueyhuey' demektedir. Diğer yandan Çin-Dungan araştırmacılarına göre Çin'in doğu bölgesi de aynı adla anılmaktadır. Yani 'hueyhuey' hem Dungan halkını hem de Çin'in doğu bölgesini ifade etmektedir. Bay Şou'i'ye, Han Daocen'e ve Din İmin'e göre bu isme ilk olarak -Çin geleneklerinde yer alan soy sistemine göre- Sun soyu zamanındaki kaynaklarda rastlanmaktadır. (M.Ö. 960–1279) Bu isim o zamanlar doğudan yani Arabistan, Pers ve Orta Asya'dan gelenler için kullanılmaktaydı. Aynı isim diğer Dungan kaynaklarında da yer almaktadır.

⁹ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2005.

Ruslarinki ile karşılaştıran çalışmalar da yapılmıştır.¹⁰ Alanın teorik çalışması ise Nezir Temur tarafından gerçekleştirilmiştir.¹¹

2. Kırgızistan'da Dunganlar

Orta Asya Dunganları, 130 sene önce Çin'den buraya Rusya İmparatorluğu döneminde göç etmiş olan Dunganlardır. Tsin İmparatorluğu Dungan topluluklarına baskı yapınca, Dunganlar, Çin'in kuzey-batısında ayaklandılar. Ancak ne yazık ki topraklarını terk etmek zorunda kaldılar. Dungan askerleri, aileleriyle birlikte Ak-Su (Sincan) şehrinde Rusya sınırlarına doğru üç fasıla ile akın ederek göç etmeye başladılar.

1877 Ekim başında Yusuf Hazret liderliğindeki Gansuy Dunganları, Rusya Çarlığına sığınan ilk Dungan gruptur. Çok uzun bir yolculuktan sonra bugünkü Karakol şehrine 1116 kişi ulaşabilmiştir. Şehirden 6–7 km uzaklıkta verilen topraklara yerleşmişler ve kurmuş oldukları bu köye 'İrdik' adını vermişlerdir. Halen bu köy aynı adla bir Dungan köyü olarak varlığını sürdürmektedir.

Göçlerin en büyüğünü Şensi bölgesinden gelen grup oluşturmuştur. Dunganlar, Bay Yanhu önderliğinde Rusya sınırlarını Aralık 1877'de geçerek Narın şehrine, 27 Aralık'ta da 3314 kişi olarak Tokmok şehrine ulaşabilmiştir.

Üçüncü göç akını ise Gansuy Dunganlarınıninkidir. Bu göç, Madajen liderliğinde gerçekleştirilmiş ve daha güneydeki Fergana vadisine kadar uzanmıştır. Bunlar da, 1878 yılında 779 kişi olarak Oş şehrine varmışlardır.

Dördüncü göç ise 1881–1883 yılları arasında gerçekleşmiştir. Kısacası günümüzde Kırgızistan'da yaşayan Dunganlar, genellikle Çin'in Gansu ve Şensi bölgelerinden gelmiş olan Dunganların torunlarıdır.

Eski Sovyetler Birliği sınırlarında yaşayan toplam Dungan nüfusu, 120 binden fazladır. Büyük çoğunluğu Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan topraklarında yerleşik durumdadır. 2009 nüfus sayımına göre Kırgızistan'da kayıtlı Dungan nüfusu 58.400'dür, ancak gerçekte 60 binden fazla olduğu söylenmektedir. Yine 2009 istatistikî bilgilerine göre, Dunganlar Kırgızistan içerisinde yaşayan toplumlar arasında nüfus yönünden Kırgız, Özbek ve Ruslardan sonra dördüncü sırada yer almaktadır.

¹⁰ Abdıldacan Akmataliyev, *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar (Evlilik Geleneği ve Türküleri, Çocuk Folkloru, Edebî Eseri ve Tarihi Kahramanlar)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

¹¹ Nezir Temur, *Folklor ve İdeoloji. (Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Folklor Çalışmaları ve Politikalar 1917–1958)*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2011.

Dunganlar Kırgızistan'a göç ettikten sonra kendi yazı dillerini kullanarak edebiyat oluşturmaya çalışmışlardır. Bu sebeple denebilir ki, günümüz Dunganca'nın ilk adımları Kırgızistan'da atılmıştır. Yasir Şivaza adlı Dungan şairi bu temellerin atılmasında büyük rol oynamıştır. Halen Kırgızistan Akademiya Nauk'ta Dungan ve Çin Araştırma Merkezi bulunmaktadır. Bu sebeple Kırgızistan, Dunganlar için kültür ve eğitim merkezi sayılabilir.

Kırgızistan sınırları içerisinde Dunganlar değişik alanlarda çalışmaktadır. Kırgızistan'da 1996'dan beri *Huyemin Bo* adlı Dunganca ve Rusça yayınlanan renkli baskı gazetenin bugün Kazakistan, Özbekistan ve Çin'e de dağıtım yapılmaktadır.

2007 yılında Kırgızistan ve Orta Asya'nın en büyük Dungan köyü olan Aleksandrovka Köyünün kuruluşunun 125, Dunganların Kırgızistan'a göçünün 130. yılı resmi törenle kutlanmıştır. O dönemin Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev de kutlamalara bizzat katılmıştır.

Kırgızistan'daki Dunganlar Birliği'nin başına 4 Aralık 2010'da Nasiza Sumar Havazoviç getirilmiştir.

Dunganların geçim kaynağı çiftçiliktir. Çiftçilikte başarılı olmalarının en büyük sebebi, sulama sisteminin çok geliştirilmiş olmasıdır. En çok yetiştirilen sebzeler soğan, havuç, biber, patlıcan, karpuz ve kavundur. Dungan mutfağında pirinç ön plana çıkar. Pirinç pek çok yemeğin temel maddesidir.¹²

3. Dungan Halk İnanmalarında Bazı Karşılaştırmalar

3.1 Doğum ve Doğumla İlgili İnançlar

Dungan halk inanmalarında da doğal olarak doğuma ve çocuğa yönelik olan uygulama ve inançlar vardır. Dunganlarda çocuğun olması, cinsiyetinin belirlenebilmesi için yapılan uygulamalar oldukça çeşitlidir. Dunganlar, sünnet olan çocuğun sünnet parçasını yemeleri halinde çocuklarının olacağına inanırlar.¹³ Parçanın saklanması, gerdek gecesi eşine verilmesi, onun da sahibinin yastığına koyması gibi inançlar çok sık görülmeseler de Anadolu Türklüğünde de rastlanan inançlardandır. Sünnet parçası batı

¹² Bu konuda Kırgızistan Dunganlar Birliği resmî kayıtlarında daha geniş bilgi bulmak mümkündür.

¹³ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza: 53 yaşında, ürün pazarlama ve hemşirelik bölümünden mezun, Şin'Şu Birliği (Dungan Yardımlaşma Vakfı) ve Kırgızistan Dunganlar Birliği Yönetim Kurulu üyesi, Çocuk ve Aile Komisyonu ve Aleksandrovka Köyü İhtiyar Meclisi üyesi.

Türklüğünde, kırsal kesimde daha ziyade temiz bir yere gömülür.¹⁴ Kadınların sünnet parçasını yemeleri halinde çocuklarının olacağı inancı ilk defa Dunganlarda görülmektedir.

Dungan düğünlerinde gelinin başına yapılan saçından kuru kayısı ve cevizi yemeleri halinde erkek, şekerlemeyi yemeleri halinde ise kız çocukları olacağına inanılır.¹⁵ Batı Türklüğünde erkek çocuğa hamile hanımın tatlıya, kız çocuğa hamile olanın ise ekşiye aşereceği inancı vardır.¹⁶

Dunganlarda başka bir ailenin, özellikle maddi açıdan zor durumda olan bir ailenin çocuğunu evlat edinmeleri, annelik duygusunu geliştireceği için çocuklarının olmasını kolaylaştıracağına inanılır.¹⁷ Bu tespit Türk kültürlü halklar arasında ilk defa yapılmış olmaktadır.

Dunganlarda aynı aileden kardeşlerin aynı günde düğün yapması halinde kardeşlerden birinin çocukları olmayacağına yönelik inanışlar vardır.¹⁸ Türkmenistan’da gelin toyu ile sünnet toyunun aynı şenlikte kutlanıldığına çok sık rastlanır. Dunganlardaki bu inancı birebir karşılayan bir inanç şekli Türk kültürlü halklar arasında bilinmemekle beraber, iki erkek kardeşin aynı anda evlenmeleri ve çocuk sahibi olabilmeleri ‘kara iye’lerin ve kem gözlerin ilgi alanı dışında değildir. Anadolu’nun bazı yörelerinde ikiz çocuğun olduğu, bilhassa ikiz erkek çocuğun olduğu, nazar değmesinden sakınma adına bir dönem saklanırdı.

Dungan bir bayan erkek ya da kız çocuk istiyorsa erkek veya kız çocuğu olan bir başka bayanla bele bağlanan kuşağını değiştirir.¹⁹ Bu uygulama farklı biçimleri ile Türk kültür coğrafyasında da oldukça yaygındır ve kişiöglü kültü ile ilgilidir. Çok çocuklu veya erkek çocuklu annelerin bebeklerini büyüttükleri beşikler çocuğu veya erkek çocuğu yaşamayan anneler tarafından kullanılır. Ocağın veya annenin kutuna inanılır. Beşiğe de sinmiş olan bu kuttan yararlanmak istenilir. Korunmakta olan bu beşik tercih edilir.²⁰

¹⁴ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 270–279.

¹⁵ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova: 64 yaşında, 10 çocuk annesi olması sebebiyle ‘Çok Çocuklu Anne Ödülü’ sahibi.

¹⁶ Yaşar Kalafat, “Sivas Yöresi Örneklere İle Türk Halk İnançlarında Aşermek / Yeriklemek”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 2002, S. 10, s. 169–173.

¹⁷ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

¹⁸ Kaynak kişi, aynı.

¹⁹ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

²⁰ Yaşar Kalafat, *Ahlatşahlardan Günümüze Bitlis ve Çevresi Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2009, s. 19.

Dunganlarda da çocuğun yaşayabilmesi veya sağlıklı olabilmesi için onlara verilen isimlerden, yapılan bir takım büyüsel işlemlerden medet umulur. Kişioğlu, od/ateş, kurban, kültlerinden yararlanılır.²¹

Dunganlarda bebeği yaşamayan annenin bebeğinin yaşaması için bebeğine Türkiye Türkçesindeki ‘Dursun’, ‘Durdu’, Kırgızcadaki ‘Toktosun’, ‘Toktogül’ örneklerinde olduğu gibi ‘ölmesin, dursun, yaşasın’ anlamına gelen Dunganca ‘Tünce’ ya da ‘Sünje’ ismi verilmektedir. Tünce veya Sünje ismi her iki cinsten çocuğa da konulabilmenin yanı sıra ikinci isim olarak da verilebilir.²² Bazı batı kaynakları Dunganları Tüngani olarak zikreder. Çocuklara konulan isimlerle gayp âlemine bazı mesajlar verilebileceği inancı Türk kültürlü halklarda oldukça yaygındır. Kız çocuk istemeyen aile çocuğuna Kız Yeter, çocuk isteyen aile ise çocuğuna Betsi ismi koyar. Doğan çocukların cinsiyetinde bir değişiklik olmasını dileyen kimseler çocuklarına Döndü ismini koyarlar. Uzun süre çocuğu olmayan aile, çocukları olduğunda çocuklarına Şükrü, Şükriye veya Hamdi, Hamide ismini koyarlar. Bu tür örneklemeleri çoğaltmak mümkündür.²³

Dunganlar yaşamayan bebeklerinin yaşaması için çocuğa içinde dua olan muska takarlar.²⁴ Duanın, her türlü görünmeyen tehditler için de koruyucu olduğu inancı Türk kültürlü halklar arasında çok yaygındır. Dua taşınabilir ve saklanabilir özelliği ile de ‘muska’, ‘hamaylı’, ‘boylama’, ‘pozu bent’, ‘tılsımlı gömlek’ ve benzeri biçimlere dönüştürülür.²⁵

Dunganlarda çocukları çok ve sağlıklı olan bir anneden ikinci anne (kamma) olması istenir, ancak ikinci anne/kamma olması istenen kişi bunu ‘kendi çocuklarından birine kötülük geleceği’ inancıyla reddedebilir. Bu inanışa rağmen genellikle istek kabul edilmektedir. Kabul edilmesi halinde çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarıyla ömür boyu ilgilenilmesi gerekir.²⁶

Dunganlardaki Kamma inanç ve uygulaması bizim için tamamen yeni bir tespittir. Kelime, yazımı ve mahiyeti bakımından kumayı çağrıştırmaktadır. Çocukları sağlıklı anne kara iyelere karşı korunmalı annedir.

²¹ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna: 57 yaşında, Yetimler Vakfı üyesi.

²² Kaynak kişi, aynı.

²³ Yaşar Kalafat, “Dedem Korkut Kültür Elllerinde Adlanma”, *Prof Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008, s. 520–541.

²⁴ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

²⁵ Yaşar Kalafat, “Hatay ve Çevresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda ‘Fal’ İnanç”, *Hatay Tarih, Dil ve Kültür Bilgi Şöleni*, 11–12 Nisan 2008, Hatay Folklor Araştırma Derneği; Hatay, 2010, s. 140–149.

²⁶ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

Bu iyeler genelde sağlıklı çocukların sağlığını bozan güçler olarak bilinirler. Korunmaya alınmış anne, bu imtiyazını sorumsuzca kullanır ise riske atmış olabilir, şeklinde bir izah yapılabilir.²⁷ Kırgızlarda da çocuğu sağlıklı olmayan bir aile bu çocuğu bir süreliğine, genellikle iyileşinceye ya da yaşamından ümit kesilinceye kadar, çocukları sağlıklı olan bir aileye bakım için verir; sonrasında sembolik bir maddi bedel karşılığı çocuğunu geri alır. Bu maddi bedel bir küçükbaş hayvan olabileceği gibi bir miktar para da olabilir.²⁸

Türkmenistan ve Türkiye’de çocuğu yaşamayan aileler, çocukları yaşasın diye onları bir yatıra özel bir uygulama ile satarlar ve yaşayan çocuğa Satılmış veya Satı ismini koyarlar. Özbekistan’da bu uygulama Beşik Toyu’nda çocuğun annesi ile çok çocuklu bir anne arasında yapılır. Anne üç defa bebeği “sattım” der ve diğer hanıma verir. Çok çocuklu hanım her defasında “aldım” der. Bu sembolik satışta bebek, beşiğin altından verilir üstünden alınır.

Beşik Toyu inanç ve uygulaması Kırgızlarda da vardır. Centek Toy, bebeğin dünyaya gelişi münasebeti ile yapılan toy olarak bilinir ve çok şaşaalı kutlanır.²⁹ Doğum Toyu, Diş Toyu, Saç Toyu, Ad Toyu, İlk Adım Toyu, Sünnet Toyu, Asker Toyu Türk kültür coğrafyasında toy karakterli şenliklerdendir.

Dunganlarda yaşamayacağına ihtimal verilen çocuğun yaşaması için alınma ‘ateş isi/ocak isi’ ya da ‘kurban kanı’ sürülür.³⁰ Bu iki uygulamanın her ikisi de Türk kökenli halklarda çok yaygındır. Ancak bu uygulama yaşamayacağına ihtimal verilen çocuklardan ziyade nazardan korunması istenilen kimseler için alınmış bir tedbir olarak bilinir. İs, kara ve parlaklığı gölgelediği için tercih edilir. Ocak költü ile bağlantılı olabilir³¹. Yeni sağılmış ineğin taze süt kovanının üzerine de aynı amaçla kömür parçası atılır. Kurban kanı kullanımı, sadece çocuk için değil, yeni gelin ve adına kurban kesilen herkes için geçerlidir.³²

²⁷ Yaşar Kalafat, “Bingöl ve Yöresi Örnekleri İle Halk İnançlarında ‘Cini Başına Çıkmak’ Deyimine Dair”, *II. Bingöl Sempozyumu*, 25–27 Temmuz 2008, Bingöl Kültür Derneği, Bingöl, 2009, s. 140–147.

²⁸ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

²⁹ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, s. 120.

³⁰ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova: 55 yaşında, ev hanımı, ‘Çok Çocuklu Anne Ödülü’ sahibi.

³¹ Yaşar Kalafat, “Akşehir Örnekleri İle Türk Kökenli Halklarda Od/ateş/Ocak İyesi”, *I. Uluslararası Selçuklu’dan Günümüze Akşehir Kongresi ve sanat Etkinlikleri*, 20–21 Kasım 2008; ed. Y. Küçükdağ ve M. Çıpan, Konya, 2010, s. 121- 39.

³² Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

Dunganlarda ayağı basmayan, yürümekte gecikmiş çocukların yürüyebilmesi için dua edilir. Böylece ayaklarının basıp emsalleri gibi yürüyebileceklerine inanılır.³³

Ayağı basmayan, yürümekte geciken çocuklar için batı Türklüğünde de çeşitli uygulamalar yapılır. Mesela farklı tatbik biçimleri ile köstek kesilir, farklı bir dinden bir kimsenin mezarına bastırılır, ocağa götürülür.³⁴ Kırgızlarda da tuşoo kesüü (ayak bağı kesme) geleneği yapılır. Bu uygulamaya ilk adım töreni olarak da bilinmektedir. Hatta yetişkin insanlarda dahi işleri ters gidiyorsa bu uygulama yapılabilir.³⁵

Türk kültürlü halklarda ‘bağlanmak’, ‘bağlamak’ ve ‘bağını çözmek’ bir büyü ve büyüden kurtarma yöntemidir. Damat ve hastalıklar bağlanabilir ve bağlanmamak için bazı uygulamalar yapılır.³⁶

Dunganlarda çocuğa nazar değmemesi ve nazarın giderilmesi için birtakım uygulamalar yapılır. Bu maksatla nazar duası okunur. Çocuğun yastığının altına ayna konur. Dunganlarda al rengin kötü güçlerden koruyacağı inancı vardır. Nazardan korunmak için yukarıda da değinildiği gibi çocuğun anlına ateş isi/ocak isi veya kurban kanı sürülür. Ak ve kara renklerden oluşan nazar boncuğu takılır.³⁷ Türkmenistan Türkmenlerinde araba direksiyonlarına, genç kızların bel ve bileklerine ak ve kara yün ipliğinden örülmüş kordon bağlanılarak nazara karşı korunmak istenir ve Anadolu’da doğu Karadeniz bölgesinde bu şekilde örülmüş kordonlara takılmış nazarlıklarla hayvanlar kem gözden korunmak istenir.³⁸ Ak ve kara göz boncuğu, diğer adıyla nazar boncuğu eski Sovyetler Birliğinin tamamında vardır. Kırgızların yanı sıra Özbekler, Kazaklar ve Ruslar da ak ve kara göz boncuğu takarlar. Onlarda mavinin batı Türklüğünde olduğu gibi nazardan koruyacağı inancı yoktur; hatta Kırgızistan’ın güneyinde mavi yas rengidir.³⁹

³³ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

³⁴ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 270–279.

³⁵ Derya Yelis, *Kırgızcada Kutlama Kalıpları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dilbilim Anabilim Dalı, Bişkek, 2006.

³⁶ Kaynak kişi, Fayina Marova Şabarovna: 65 yaşında, 2 çocuk ve 8 torun sahibi, İngiliz Dili ve Edebiyatı öğretmeni, eğitim alanında pek çok ödülleri var, annesi Tatar, babası Dungan.

³⁷ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

³⁸ Kaynak kişi, Suşanlo Hazima Muhazovna: 51 yaşında, Rus Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Şin’Şu Birliği üyesi

³⁹ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

Mavi, mistik muhtevası Gök Tengri inanç sistemi ile ilgilidir. Ulu Tanrının, göğün rengi olarak bilinir. Gök Medrese, Gök Mescit gibi kutsal mekânların adlandırılmalarında bu hususun da etkisi vardır.

‘Ayna’nın Türk kültürlü halklarda çok geniş ve inanç içerikli bir uygulama alanı vardır. Ayna etrafında bir kült oluşmuştur. Ayna falda, büyüde, rüyada, cenazede, kırklı olma halinde, düğünlerde, kırılması durumunda farklı mesajlar verir. Çoğu kere aydınlığın simgesi olarak bilinir.⁴⁰ Ancak nazara karşı bebeklerin korunmasında aynanın kullanılması ilk defa Dunganlarda görülmektedir.

Türk kültürlü halklarda al da doğumda, kırk çıkmasında, düğünde, ölümdе, önemsenen ve benimsenen bir renktir.⁴¹

Dunganlarda anne ve çocuğu kötü güçlerden korumak için bir takım tedbir amaçlı uygulamalar yapılır. Dunganlarda anne ve çocuğun bulunduğu odanın kapısına al bez bağlarlar. Bu uygulama alın kötülüklerden koruyacağı inancından kaynaklanmakla birlikte bir duyuru niteliği de taşımaktadır. Böylece o odada bir loğusa ve bebek olduğu bilinir ve o odaya kimse girmez. Al bez bağlama, hastanın odasını belirlemek amacıyla da kullanılır. Bir anlamda kırmızı bez Dunganlarda duyuru sembolüdür.⁴²

Dunganlarda loğusa kadın, doğumdan sonraki kırk gün boyunca eşiyile birlikte olmaz.⁴³ Bu husus İslam’da dinî bir hükümdür. Kanama süresi boyunca eşler arasında ilişki haram kılınmıştır.

Dunganlarda doğumdan sonra anne kırk gün boyunca evde hiçbir iş yapmaz ve eşikten dışarı çıkmaz.⁴⁴ Bu uygulamanın iş yapmama boyutu, zayıf düşmüş vücuda toparlanabilmesi için itina gösterme amaçlıdır. Eşikten dışarıya çıkmaması da korunma amaçlıdır. İnanç boyutu itibariyle eşğin altındaki koruyucu ev iyisi evin içini korumaktadır. Eşğin dışı bilhassa akşamdan sonra güvenli değildir.⁴⁵

⁴⁰ Yaşar Kalafat, “Halk İnançlarında Hususiyile Tahtacılar Ayna” *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu*, Antalya, 26–27 Kasım 1993; Ankara, 1995, s. 75–107.

⁴¹ Yaşar Kalafat, “Van Gölü Havzası Merkezli Türk Kültür Coğrafyasında Renkler” *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 12–14 Haziran 2008; İstanbul, 2010, s. 129–134.

⁴² Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

⁴³ Kaynak kişi, Fayina Marova Şabarovna.

⁴⁴ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

⁴⁵ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 180–185.

Dunganlarda damat tarafından gelinin anne ve babasına bazı hediyeler alınır. Hediyelerin belli bir şekli, türü ya da maddi bakımdan ölçüsü yoktur. Anneye hediye olarak genellikle başörtüsü verilir.⁴⁶ Bu uygulama batı Türklüğünde ‘ana hakkı’, ‘baba hakkı’, ‘süt hakkı’ veya ‘süt parası’ gibi isimlerle bilinir.⁴⁷

Dunganlarda ‘saç’ etrafında da bazı inanmalar oluşmuştur. Dunganlarda çocuğun kesilen ilk saçına bakılarak niyet tutmak isteyen kişi ya da çocuğun annesi için daha sonraki doğacak bebeğinin cinsiyetini tahmin konusunda fal açılır. Bunun için saç avuç içinde yuvarlanır, eğer yusyuvarlak olursa kız, ‘kuyruklu’ tabir edilen şekilde saçaklı yuvarlak olursa erkek çocuk olacağına inanılır.⁴⁸

Kırgızlarda çocuğun kırkı çıkmadan veya kırkı çıktığı gün ‘karın saçı alma’ uygulaması yapılır. Çocuğun doğumunun 20. gününde yani yarı kırkında yapılan bu uygulamaya ‘ilk saç kesme’ denir. Saçı ‘başı esen/boru bütün’ kimse kesmelidir. Bu kimse sevilip sayılan, uzun ömürlü, sağlıklı bir kimsedir. Kız çocuklar için bayan saç kesici erkek çocuklar için erkek saç kesici seçilir. Saç kesinlikle ateşe atılmaz.⁴⁹ Bazı Kırgız çocukların başında birkaç saç teli daha uzun veya farklı olur. Bu saç telleri kutsal sayılır ve bunlar ‘mazar saç’ diye bilinirler. 4–5 yaşlarındaki kız çocuklarının saçları örülür aralarına mavi boncuk konulur.⁵⁰

Saç etrafında Türk kültürlü halklarda bir kült oluşmuştur: Hakas ve Altay Türklerinde kişinin kutunun saç diplerinde olduğuna inanılır. Bu itibarla saçın ayak altında kalması istenmez. Saçın bilhassa bayan saçının korumaya alınması Türk kültürlü halkların genelinde yaygındır. Toplanan saç bir duvar kovuğu veya benzeri bir yere konur. Saçtan hareketle büyü yapılır.⁵¹

Dunganlarda kesilen saç mutlaka toprağa gömülür. Toprağa gömme uygulaması saç, tırnak ya da vücuttan bir et parçası için de geçerlidir. Bu tür aksam kesinlikle toprağa gömülür.⁵²

⁴⁶ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

⁴⁷ Yaşar Kalafat, “Bazı Kültür Kodları İtibariyle Rumeli – Anadolu Türkleri; Karşılaştırmalı Halk İnançlarında Haklaşmak – Helalleşmek”, *İçel Kültürü*, S. 58, Temmuz 1998, s. 26–28.

⁴⁸ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

⁴⁹ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, s. 117.

⁵⁰ *Age*, s. 119.

⁵¹ Yaşar Kalafat, “Balkan Türklerinde Örneklemelemlerle Halk İnançlarında Saç”, *BAL-TAM, Türklük Bilgisi*, Mart 2005, s. 208–212

⁵² Kaynak kişi, Fayina Marova Şabarovna.

Bazı Dungan aileler saç saklarlar. Bu uygulamanın sebebi konusunda pek bir bilgi yoktur. Yapılan görüşmelerde “Sadece gelenek olduğu için!” şeklinde bir yanıt alınmıştır.⁵³ Saçın saklanma sebebi kötü niyetli kimselelerin eline geçmesini önlemek olabilir. Anadolu Türk kültür coğrafyasında bebeğin ilk saç bazı yerlerle altınla bazı yerlerde ise tezekle tartılır, ağırlıgınca sadaka verilir.⁵⁴ Altınla tartılması saç kıymetini anlatmak için olabilirken, tezekle tartılması da, aynı inanç içeriğinden hareketle, kara iyelerin muhtemel zararından korunmak için yapılmış olabilir.

Dunganlarda patlayan ilk diş veya çürüdüğü için çıkan ilk diş için özel ve inanç içerikli toy türünden bir işlem yapılmaz. Ancak çıkan dişin geliş güzel atılması veya saklanması cihetine gidilmeyip muhakkak toprağa gömülmesine özen gösterilir.⁵⁵ Batı Türklüğünde ilk dişin çıktığını gören diş sahibi bebeğe bir hediye alır. İlk diş için Türkmenlerde diş toyu yapılır. Anadolu’da ise hedik yapılır, ikram için ailenin yakınları toplanır, çocuklar sevindirilir. Çıkan diş çok kere sağlam diş dileği ile bacaya atılır.⁵⁶

Dunganlarda kesilen tırnak veya bebeğe ait kesilmiş ilk tırnak için özel bir işlem yapılmaz. Ancak vücudun artık aksamı saç ve benzeri gibi şeylerde olduğu gibi tırnak da toprağa gömülür. Bu uygulama ilk tırnak ve diğer tırnaklar için de aynıdır.⁵⁷

Bu uygulamanın izahı batı Türklüğündeki ‘toprağa emanet etme’ veya ‘toprağa sırlama’ inancı ile ilgili olabilir.⁵⁸ Toprağın saklayıcı ve koruyucu bir özelliğinin olduğuna inanılır. Kişioğlunun mahşer günü ayağa kalkarken bütün parçaları ile bütünleşeceği inancı vardır.

Dunganlarda bebek dünyaya gelince onun halk arasında ‘bebeğin eşi’ olarak tabir edilen plasenta parçası muhakkak toprağa gömülmek istenir. Bebeğin göbek bağının da keza toprağa gömülmesi gerektiğine inanılır. Ancak günümüzde hastanede doğum yapıldığı için bu uygulama neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır, yapılmamaktadır.⁵⁹

⁵³ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

⁵⁴ Yaşar Kalafat, “Balkan Türklerinde Örneklemelerle Halk İnançlarında Saç” *BAL-TAM, Türklük Bilgisi*, Mart 2005, s. 208–212.

⁵⁵ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

⁵⁶ Yaşar Kalafat, “Çorum ve Çevresi Merkezli Türk Kültürlü Halklarda Saç”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çorum Sempozyumu*, 23–25 Kasım 2007; Çorum, 2008, s. 1139–1149.

⁵⁷ Kaynak kişi, Fayina Marova Şabarovna.

⁵⁸ Yaşar Kalafat, “Türk Halk İnanmalarında Toprak Bir Tabu mu idi?” *ACTA TURCICA* <<http://www.actaturcica.com>>

⁵⁹ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

Anadolu Türklüğünde bu inanç gömülecek eş ile çocuğun geleceği arasında bir bağ kurulması şeklinde geliştirilmiştir. Eş cami dibine gömülür ise çocuğun dindar, okul dibine gömülür ise memur, ahırın duvar dibine gömülür ise çiftçi olacağına inanılır.⁶⁰

Dunganlarda sünnet yaşı tek rakamlardan seçilir. Çocuklar genellikle 3, 5 ya da 7 yaşında sünnet yaptırılır. Kesinlikle çift sayı olmaması gerekir. Ancak günümüzde bebek doğar doğmaz hastanede sünnet de ettirilmektedir. Sünnet parçasına yönelik uygulama çocuğun olmasına dönük inançtaki şekildedir. Sünnet parçası eğer hastane ortamında değilse köpek, kedi gibi hayvanların bulup da yememesi için mutlaka toprağa gömülür.⁶¹

Kırgızlarda sünnet esnasında çocuğun gözleri beyaz bir bezle bağlanır. Eline düğünde kesilen hayvanın kuyruk sokumu kemiği verilir. Sünnette kesilen yere mavi paçavra yakılıp külü bastırılır.⁶² Mavinin Türk kültürlü halklardaki renk ortak paydası olma özelliğini Dunganlarda göremiyoruz. Dunganlar Müslümanlık inanç sınırlarında kalıp onlara daha fazla bağlı ve eski inanç sistemleri karşısında daha tepkili bir tercih yapmış intibai bırakmaktadır.

Tek sayıların önemi Türk kültür coğrafyasında bilinirken, Anadolu'nun bazı yörelerinde yapılan bir tespite, toplu sünnet olacak çocuk sayısı tek rakama tekabül ediyor ise onun çifte tamamlanması istenir. Yeni bir sünnet adayı çocuk bulunamaz ise sünnet yapılma yoluyla dökülecek şahıs kan sayısını çifte çıkarabilmek için bir 'horoz' kesilir.

3.2. Evlilik ve Evliliğe Yönelik İnanmalar

Dungan aileler farklı etnik kültür kesimlerinden (Kırgız, Özbek, Türkmen, Azerbaycan, Ahıska Türkü...) kız alıp verirler. Hatta bunu kanın karışması ve daha sağlıklı nesiller ortaya çıkması için gayet hoş karşılamaktadırlar. Ancak, özellikle verecekleri kızlar için, Müslüman olan bir kültürle evliliğe sıcak bakmaktadırlar. Gelin olarak alacakları kızlarını Müslüman olma şartıyla aldıklarından böyle bir ayırım yoktur. Farklı dinlerden kesimlerle evlenme gün geçtikçe artmaktadır. Ancak Müslüman olmayan Hıristiyan, Yahudi, Budist gibi dinlere mensup toplumlara kızlarını gelin

⁶⁰ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 258-270.

⁶¹ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

⁶² Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, s. 131.

olarak vermezler.⁶³ Eski dinleri Budizm olmasına rağmen evliliklerde o dine de karşıdırlar.

Dunganlarda çift eşliliğe itibar edilmez. Çift eşlilik yok denecek kadar azdır. Toplum bu tür evliliği hoş karşılamaz. Sadece, erkek diğer eşine çocukları bırakıp başka bir hanımla evlilik yapabilir.⁶⁴

Kırgızlarda yakın evlilik de yoktur. Evlilik için yedi göbek sayılır. Yedi atanın nesli birbirine öz kardeş sayılır, birbirleriyle evlenemezler. “Karma demir keskin olur” denir. Sütkardeşleri de birbiriyle evlenemezler.⁶⁵ Sütkardeşi ile evlenilemeyeceği İslam’da da geçerli olan bir hükümdür.

Dunganlarda kız kaçırma yöntemi ile evlilik yok denecek kadar azdır. Kızın erkeğe kaçması şeklinde zor kullanmadan yapılan kocaya kaçmalar yoluyla evlenmelere rastlanır.⁶⁶ Kırgızlarda Kız kaçırma, ‘ala kaçuu’ olarak bilinir.

Dunganlarda ‘başlık’ uygulaması vardır. Günümüz şartlarında Dunganlarda başlık ortalama 10.000 som (250 dolar)’dır. Ayrıca ‘çay’ diye bilinen bir tertip şeklinde uygulanır. Çay; bir kg. ceviz, bir kg. çekirdeksiz kayısı, bir kg. kaliteli çikolata, yarım kg. çaydan oluşmaktadır. Damat tarafından gelinin -duruma göre- on ile yirmi akrabasına ayrı ayrı paketler halinde verilir. Bu takdime iade olarak her bir aile gelin kızın ailesine çeyize katkı olması mahiyetinde –günümüz şartlarında- yaklaşık elli ile yüz dolar arasında maddi yardımda bulunurlar. Bu para çeyizin hazırlanmasında kullanılır.⁶⁷ Başlık(kalın) Türk kültürlü halkların genelinde bu arada Kırgızlarda da vardır. Çapraz evlilik yapan aileler birbirlerinden başlık almazlar.⁶⁸

Dunganlarda çeyiz olarak iğneden ipliğe her şey geline aittir. Bu toplumda çeyize oldukça yüksek bir bütçe ayrılmaktadır.⁶⁹

Dunganlarda nadiren görünse de içgüvey yöntemi ile aile oluşturma vardır. Daha ziyade kız evinin erkek çocuğu yok ise, ebeveynlerin sağlık durumu bu tarz yuva kurmayı zorunlu kılıyorsa veya sağlık durumları uy-

⁶³ Kaynak kişi, Fayina Marova Şabarovna.

⁶⁴ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

⁶⁵ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, s. 147.

⁶⁶ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

⁶⁷ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

⁶⁸ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, s. 159.

⁶⁹ Kaynak kişi, Fayina Marova Şabarovna.

gun değilse içgüvey uygulaması gündeme gelebilir. İçgüvey evin en küçük kızı için alınır. İçgüvey olarak evlenme erkek tarafınca pek hoş karşılanmaz, kınanır.⁷⁰ İç güvey olarak ev kurma yöntemi batı Türklüğünde de pek hoş karşılanmaz. Kırgızlarda bu yöntemle evlenene iç güvey anlamında ‘küç köyöö’ denir.

Gelinin eli bereketli olsun, bereketi ve zenginliğiyle gelsin diye düğünde gelinin başından bozuk para saçılır.⁷¹ ‘Saçı’nın bereket getireceği inancı Türk kültür coğrafyasında pek yaygındır. Gelin saçısındaki yerine göre buğday veya pirinç bereketi simgeler. Gelinin bereketi için başka uygulamalar da yapılır.⁷² Kansız kurban olarak bilinen saçının çok çeşitleri vardır. Gelin saçılarının içine de tatlılar, meyveler ve bozuk para gibi farklı şeyler konur.⁷³

Yenisay Kırgızlarında kabile reisleri toplanıp Tengri ve ruhlara koyun, öküz gibi canlı kurbanlar verirlerken; saçı olarak sarı, kırmızı, ak ve bu arada mavi çaput da bağlıyorlardı.⁷⁴

Dunganlarda genç kızların kısmetlerinin açılması için gerek ebeveynler ve gerekse kısmeti açılması istenen kimse dua eder. Böylece kısmetlerinin açılacağına inanılır.⁷⁵

Dungan ailelerde düğün 3 gün sürmekle birlikte düğüne ait geleneklerin yerine getirilmesi bir haftada tamamlanır. Namus ve bekâret konusunda bir sorun olmadığını belirtmek için, oğlan tarafı, kız evini yemeğe davet eder ve “Kızını aldım” der. Bir sonraki gün kızın ailesi yeni evli çifti ziyaret için davete icabet eder.⁷⁶ Damat kızın ailesinin yanına giderek “Kızınızı aldım” demesi, bekâret konusunda bir sorun olmadığını beyan etmek içindir ve kızın ailesini yemeğe davet etmesi de sorun olmadığını tescili gibidir.

Batı Türklüğünde de ‘al bezi’ bekâret simgesi olarak kabul edilir ve özellikle kırsal kesimlerde çok önemsenir. Bu tespitin de farklılıklar göste-

⁷⁰ Kaynak kişi, Cisiza Zeynep Yusuzovna: 55 yaşında, Aleksandrova Köyü Meclis (ihtiyar meclisi) Başkanı.

⁷¹ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

⁷² Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 290–308.

⁷³ Yaşar Kalafat, “Çorum ve Çevresi Merkezli Türk Kültürlü Halklarda Saçı”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çorum Sempozyumu*, 23–25 Kasım 2007; Çorum 2008, s. 1139–1149.

⁷⁴ Anvar Baytur, *Kırgız Tarihinin Leksikaları I-II*, Bişkek, 1992; zikreden Kemal Polat, *age*, s. 30.

⁷⁵ Kaynak kişi, Suşanlo Hazima Muhazovna.

⁷⁶ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

rebilen çeşitli uygulamaları vardır. Bunun, ‘bekâret bezi’, ‘kızlık bezi’ gibi isimleri de vardır. Bu konuda sonuç beklenilen gibi çıkmaz ise bu durumda uygulanan çeşitli formaliteler de vardır.⁷⁷

Dungan düğünlerinde Kırgızlardaki ‘ulak tartış’ ya da ‘kız kumay’ gibi çeşitli sportif faaliyetlerden ziyade genellikle Rus âdetlerinden esinlenen oyunlar oynanmaktadır.⁷⁸ Batı Türklüğünde bu sporlar yerini at yarışı, cirit, güreş ve benzerlerine bırakmıştır.

Ayrıca Dunganlara has olan ‘gelin ve damat saklama’ âdeti yaşatılmaktadır. Damadın evine düğün alayı ile gelen gelini o evden kimsenin görmemesi gerekir. Bu sebeple evdekiler o yöne asla bakmazlar ve gelin beraberinde geldiği kişilerin nezaretinde damadın evine sokulup ‘ko’da kendisine hazırlanmış olan perdeyle kapatılmış yere oturtulur.⁷⁹ Aynı şekilde gelin tarafı da damadı görmemelidir. Gelin burada bir gün boyunca saklanır. Damat sağdıcının da yardımıyla odaya girmeye çalışır. Evdekiler damadı, çevresinde dans ederek engellemeye çalışır. Damat tüm engellemelere rağmen odaya girer ve gelinin yazmasını başından alıp kalbinin üzerinde tutarak kendi annesine verir. Anne de yazmayı kabul eder.⁸⁰

Batı Türklüğünde muhtemel bir büyüünün önünü almak, damadın bağlanmasına mani olmak için nikâh saati hasım olacak kimselerden saklanır. Batı Türklüğünde damat gerdek odasına arkadaşlarınınca sırtı yumruklanarak sokulur. Batı Türklüğünde gelin belirleme döneminde damat adayı veya kaynana gelin adayının başına düğün evinde yazma atarak onu sahiplenmiş olur. Gelin bu gelişmeden memnun ise damat için oynar.

Dunganlarda hem damadın hem de gelinin evlerinin kapısına al/kırmızı renkli kumaş bağlarlar. ‘Düğün bayrağı’ da denilebilecek bu kumaşın üzerine ‘Mutluluklar’ türünden iyi dilek sözleri ve çiftlerin adlarının baş harfleri yazılır. Eskiden bu kırmızı kumaşın çiçek desenli olmasına dikkat edilirmiş; ancak günümüzde sadece kırmızı renk olması yeterli bulunmaktadır. Kırmızı, Çinlilerde de kötülükten koruyan bir renktir.⁸¹

Azerbaycan Türk kültür coğrafyasının Türk kültürlü halklarından Ka-

⁷⁷ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

⁷⁸ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

⁷⁹ Ko: Tüm Dungan evlerinde oturma odasının yarısını kaplayacak şekilde yapılmış yüksekçe, seki benzeri bir sohbet yeridir. Ko, Anadolu evlerindeki eyvana benzer. (Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova: 55 yaşında, ev hanımı, ‘Çok Çocuklu Anne Ödülü’ sahibi.)

⁸⁰ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

⁸¹ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

raçilerde yas evinin kapısına kara, düğün evinin kapısına ise al bez asılır. Bu uygulama komşu halklarda da görülmeğe başlanmıştır.⁸² Dunganlarda çok eskiden kına yakmak türünden geleneklerin varlığından sözedilmektedir, ama uygulamasına hiç tanık olunmamıştır. Bu bakımdan günümüzde böyle bir gelenek yoktur, denebilir. Düğünden bir gün önce kızlar ve erkekler ayrı ayrı toplanıp eğlenirler. Bunun Rus kültürünün bir geleneği olduğu, adına da, ‘kızlar partisi’ anlamına gelen ‘deviçnik’ denildiği ifade edilmektedir.⁸³ Kırgızlarda erkek tarafından yapılan düğüne ‘küçük düğün’ ve kız tarafınca yapılan düğüne ise ‘büyük düğün’ denir.⁸⁴ Küçük toy ve büyük toy tanımlamaları batı Türklüğünde de vardır.

Anadolu Türk kültür coğrafyasında ‘kısır gecesi’, ‘kına gecesi’, ‘veda gecesi’, ‘kız kıza gecesi’, ‘bekârlığa veda gecesi’ gibi geceler yapılır. Dunganlardaki ‘deviçnik’in bir Rus geleneği olduğu konusunda kuşkulardır.

3.3. Ölüm ve Ölümle İlgili İnançlar

Dunganlarda ölüm yası ‘kırk gün’ sürmektedir.⁸⁵ Anadolu Türk kültür coğrafyasında bölgelere göre değişmekle beraber yasin en yoğun dönemi ilk kırk gündür. Senesine kadar süren yaslar vardır. Uzaktan taziyeye gelenler için bu süre uzayabilir.⁸⁶

Dunganlarda yasta olan bayanlar Müslümanlığın gereği olarak beyaz başörtüsü takarlar ve bu başörtüsünü kırk gün boyunca yıkamazlar. Erkekler ise sakal tıraşı olmazlar.⁸⁷ Kırgızlarda yas alameti Türk kökenli halkların genelinde olduğu gibi karadır. Kırgız ve Kazaklarda yas çadırına kara bayrak asılırken Güney ve Kuzey Azerbaycan’da yas evine ‘kara bayrak’ asılır. Günümüzde Kırgızistan’da kadınlar yas alameti olarak kara veya mavi giyerler. Bu tercihi yaslının ölene olan yakınlığı belirler. Kocasını ölen kadın karalar giyinirken akrabadan ölü sahipleri mavi giyinirler. Kara giyene ‘karaluu’ mavi giyene ise ‘kökü bar’ denir.⁸⁸ Bize göre fazla zorlama

⁸² Yaşar Kalafat, “Türk Kökenli Halklardan Karaçilerde Halk İnançları”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, S. 13, Eylül 2010, s. 276- 287.

⁸³ Kaynak kişi, Suşanlo Hazima Muhazovna.

⁸⁴ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, s. 170

⁸⁵ Kaynak kişi, Cisiza Zeynep Yusuzovna.

⁸⁶ Kaynak kişi, Fayina Marova Şabarovna.

⁸⁷ Yaşar Kalafat, “Van Gölü Havzası Örnekleri İle Halk İnançlarımızda Ölüm Meleği”, *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu*, Editör Oktay Belli, Ankara, 2007, s. 332-342.

⁸⁸ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, s. 237.

yapmış olmaz isek kara giyinen ölenin yakınının karalı yaşlı oluşunda kara iyeler sorumlu tutulmuş olmalıdır. Onun acısı farklıdır. Mavi giyinen ölü yakını ise ölüyü Gök Tanrı'ya göndererek kutun rengini seçmiştir. Nitekim yasta sakal uzatılır, fakat saç kesilir. Saç mutluluğun simgesidir. Sakal ise kederi simgeler.

Biz, Harezm bölgesinde, yas renginin yer yer hâlâ mavi olduğunu, cenazelerde kadınların mavi giyindiklerini, örtü olarak da daha ziyade mavi yazma kullandıklarını gözlemlemiştik.

Anadolu'da yas rengi karadır. Yas boyunca farklı elbiseler giyilmemesine özen gösterilir. Yaşlı aileyi yastan, yakınları berbere ve hamama götürerek çıkarırlar. Çok kere traş için berber yas evine götürülür.

Dungan cenazelerinde ölü odası 'kırk gün' boyunca aydınlatılır, Ölü odası asla karanlıkta bırakılmaz. Çünkü ölen kişinin ruhu kırk gün boyunca orayı terk etmez, inancı vardır.⁸⁹ Anadolu'da da ölü evinin bilhassa ona ait olan, canını teslim ettiği odanın ışıkları söndürülmez; bazı yerlerde bu süre üç günle sınırlıdır. Ölen kimsenin ruhunun kırk gün evinin etrafında olacağı inancı batı Türklüğünde de çok yaygındır.⁹⁰

Dunganlarda ölü evi ya da odası 'arça' ile kırk gün boyunca tütsülenir.⁹¹ Tütsü, Türk kültürlü halklarda çok yaygın bir uygulamadır. Tütsünün en yoğun uygulandığı şekil üzerliktir. Tütsü, korunmak ve kurtulmak için doğumda, evlilikte, ölümden, hasatta yapılır. Evler, işyerleri, düğün salonları, insanlar, meydanlar tütsülenir.⁹²

Dunganlarda aynaların üzeri kapatılır, ölen kişinin ruhunun yansıyacağına ve evdekileri korkutacağına inanılır.⁹³ Üzeri kapatılmış ayna görüntüyü yansıtamayacağı için korkuya yol açamamış olacaktır. Bu uygulama batı Türklüğünde de vardır.

Dunganlarda dört gün boyunca ölü evinde yemek pişirilmez, bir iş yapılmaz. Yakınları yemek pişirip ölü evine götürür.⁹⁴ Batı Türklüğünde bu

⁸⁹ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

⁹⁰ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 421–437.

⁹¹ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

⁹² Yaşar Kalafat, "Bahçelievler Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Üzerlik İnanç ve Uygulamalar" *Kodlar ve Kültür 1, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2009, s. 55–77.

⁹³ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

⁹⁴ Kaynak kişi, Suşanlo Hazima Muhazovna.

süre üç gündür. “Üç gün ocak yakılmaz” denir.⁹⁵ ‘Ölü aşı/kara aş’ ve ‘yas tutma/aza kütü’ Kırgızlarda da vardır.⁹⁶ Ölü aşının Anadolu’da ‘ölü ekmeği’, ‘ölü hayrı’, ‘azma kürek hakkı’, ölü lokması’ gibi farklı adları vardır.

Dunganlarda ölümün beşinci günü maddi duruma göre koyun veya horoz yahut ikisi birden kesilerek kan akıtılıp Kuran okunur.⁹⁷ Bu uygulama da batı Türklüğünde vardır. Kesilecek hayvanı ölü evinin yakınları getirirler. Bu ikrama yörelere göre farklı isimler verilir.⁹⁸

Dunganlarda ölü, dini inanışın gereğince en kısa sürede defnedilir.⁹⁹ Bu uygulama da batı Türk halk inanışları ile uyum içermektedir. Yatak ömrü istenilmezken “üç gün yatak dördüncü gün toprak” denir. Ağır seyreden hastalıklar için “Allah iki iyinin birisini versin” denir. Ölen kimse- nin bir süre bekletilmesi için bir mecburiyet yok ise “Yerine uğurlanmalı” denir.¹⁰⁰

Dungan toplumunda kadınlar asla mezarlığa gitmez.¹⁰¹ Kadınlara bir kısım dinî uygulamalarda bazı kısıtlamaların getirilmesi halk inanmalarındaki devamlılık bakımından üzerinde durulması gereken bir husustur. Kamlık inanç sisteminde de kadınlar ve bilhassa belirli yaş sınırları içindeki kadınlar bazı dini uygulamaların dışında tutulmuşlardır.¹⁰²

Dunganlar, “Dinimiz, doğum anında ağlamak, ölüm anında ise sevinmek gerekir.” derler.¹⁰³ Anadolu Türk halk inanmalarında da “Ağlayanla ağla, gülenle gül, yalnız kalınca gönül küpünü doldur”, “Ağlamasını bilmeyen gülmesini de bilmez”, “Ölüsünde ağlayanı toyunda oynayanı olmayan zavallıdır” şeklinde değerlendirmeler vardır. Cenazede taşkınlık yaparak ağlamak ilahî takdire isyan sayılır.

⁹⁵ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

⁹⁶ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, s. 231–233.

⁹⁷ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

⁹⁸ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

⁹⁹ Kaynak kişi, aynı.

¹⁰⁰ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 421–437.

¹⁰¹ Kaynak kişi, Hasanza Lazuyam Huseyevna: 61 yaşında, Şin’Şu Birliği üyesi.

¹⁰² Yaşar Kalafat, “Destanî Katmanlaşma Sürecinde Türk Kültürlü Halklarda Kadın Teması İle İlgili İnançlar-Türk Halk İnançlarında Kadın”, *Epik Türk Anenesinde Destan, Ortak Türk Keçmişinden Ortak Türk Geleceğine*, 25–26 Kasım 2010; *VI. Uluslararası Folklor Konferansının Materyalleri*, Bakı, 2010 s. 496–504.

¹⁰³ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

Dungan inançlarına göre ölüm, daha iyi bir dünyaya göçtür.¹⁰⁴ Ölüm vuslattır.¹⁰⁵ Dunganlarda “İyileri Allah yanına daha erken alır.” inancı vardır.¹⁰⁶ Yukarıda da belirtildiği gibi bu inançlar İslam kültürünün ortak ürünleridirler. Bu inançta ölüm aslında sonsuz ve iyi bir hayata yolculuktur.

Ölüm Müslümanlar için haktır. Ölüm söz konusu olunca, “Allah elden ayaktan düşürmesin” denir. Bu, kendi kendine yetebilirken ölmeyi ifade etmektedir. Tedavisi çok uzun süre alan ve çok çileli olan hastalıklar için “Allah iki iyinin birini versin” denir. Bu ifade ölümün de bir iyi hâl olduğunu anlatır.

Dunganlarda mezarlar, Cuma günleri, Ramazan ve özellikle Kurban Bayramının arife gününde, ölümün yıl dönümünde ya da istenildiği zaman ziyaret edilir. Mezarlar sadece erkekler tarafından ziyaret edilir. Mezarın üzerinde ya da çevresinde asla temizlik ya da sulama yapılmaz; ağaç dikilebilir ancak bu ağaç tabiat ortamında sulanmaya bırakılır. Şartlara göre kurban kesilip dua okunur. Eskiden belirlemek için mezarın üzerine taş konurdu, ancak günümüzde mezar taşı yaptırma geleneği yaygınlaşmaktadır.¹⁰⁷

Dunganlarda türbe inancı kesinlikle yoktur. Türbelerden medet umulmaz, onlara adak bezi bağlanmaz veya niyet taşı yapıştırmaz.¹⁰⁸ Bu tespit Dungan İslamının, halk İslam’ından uzak, daha kitabî bir İslam olarak yer tuttuğunu göstermektedir. Kırgız mezar geleneğinde taş kült ve kültürünün önemli bir yer tuttuğu bilinirken Dunganlardaki bu anlayış daha çok Vahhabî mezhebini andırmaktadır.

3.4. Dungan Halk İnanmalarında Yer Alan Diğer Konular

Dunganlarda kurak mevsimlerde yağmurun yağması için bir su kaynağının başında toplu halde dua edilip kurban kesilir. Bu dua sonucu yağmurun yağacağına inanılır.¹⁰⁹ Yağmur dileği ile ilgili olarak yapılan uygulamalar cami avlusunda, açık havada, türbe veya tepe başlarında ve bu arada su başlarında veya su kenarlarında yapılmaktadır.¹¹⁰

¹⁰⁴ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

¹⁰⁵ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

¹⁰⁶ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

¹⁰⁷ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

¹⁰⁸ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

¹⁰⁹ Kaynak kişi, Hasanza Lazuyam Huseyevna.

¹¹⁰ Yaşar Kalafat “Türk Kültür Coğrafyasında Yağmur Duası”, *Yağmur Duası Kitabı*, Hazırlayan M. Sabri Koz, Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 195–225.

Dunganlarda ay, güneş, yıldızlar etrafında oluşmuş halk inançları yoktur.¹¹¹ Dunganlarda ay ile ilgili inançların olmayışı bizim için sürpriz olmuştur. Anadolu Türk kültür coğrafyasında ay içerikli inançlar çok kere Budizm veya Sabiilik ile ilişkilendirilir.¹¹²

Dunganlarda hayvanlarla ilgili özel inançlar ve uygulamalar da yoktur. Sadece tavşanın kesilirken çıkardığı ses bebek ağlamasına benzetildiği için Dunganlar tavşan eti yemezler.¹¹³ Batı Türklüğünde tavşan ‘hayız’ olduğu için, dudağı yarık olduğu için, fazla yenilince etinin kanser yapacağına inanıldığı için ondan yer yer kaçınılır.¹¹⁴ Bununla beraber yaya veya taşıyla yola çıkan kimsenin tavşanla karşılaşması yolunun kapalı olacağı şeklinde yorumlanır¹¹⁵.

Dungan halk tefekküründe tüm hayvanlar dilsiz bir bebeğe benzetilir; bu sebeple sahiplerinin, hayvanlarına kendisi kadar hatta daha da iyi bakması gerekir. Hayvanına iyi bakmayan biri toplum tarafından ayıplanır.¹¹⁶ Anadolu kültür coğrafyasında çiftlik hayvanları mübarektir. Onlar, Allah’ın dilsiz emanetleridir; zulüm edilmesi katmerli günahtır.

Dunganlarda tabiat unsurlarına yönelik bazı inanç ve uygulamalar vardır. Su ile ilgili inançlarda Özellikle geceleri su kaplarının üzerinin kapatılması gerektiğine inanılır. İnanca göre şeytan açık kaplarda gezebilir.¹¹⁷ Bu inanç ve uygulama batı Türklüğünde de vardır.¹¹⁸ Suyun korunması için çok sayıda değişik uygulamalar yapılır. ‘Muharramiye taşı’ ve ‘muharremlik taşı’ özel zamanlarda Kerbela şehitleri aşkı ile kullanılır ve su içilirken ‘Hüseyin aşkı ile’ denir. Bu taslar veya bardaklar içlerinde suyun olduğunun görünmemesi için mutlaka topraktan yapılır ve yapımlarında Kerbela toprağı kullanılır. Nisan taşlarının durumu da böyledir. Bu taşlarda kutsal olduğuna inanılan nisan yağmuru suyu bulundurulur. Bu suda şifa ve bereket hikmeti olduğuna inanılır.

¹¹¹ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

¹¹² Kaynak kişi, Cisiza Zeynep Yusuzovna.

¹¹³ Yaşar Kalafat, “Van Gölü Havzası Dinî Tabakalaşmasında Sabiilik İnanç İzleri”, *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 10–13 Haziran 2009, Van.

¹¹⁴ Yaşar Kalafat, “Türk Halk İnançlarında Hayvan”, *Av. Süleyman Kazmaz Armağani*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, Ankara, 2009, s. 261–293.

¹¹⁵ Ayşe Akkaya, *Eğirdir’de Kültür Değişmesi*, Eskişehir, 1997, s. 179.

¹¹⁶ Kaynak kişi, Hasanza Lazuyam Huseyevna.

¹¹⁷ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

¹¹⁸ Yaşar Kalafat, “Türk Destanlarında Su Bir Tabu mu idi?” *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu*, 25–28 Ekim 2010, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

Dunganlarda gece yere dökülmüş suyun üzerine basılmaması için özen gösterilir.¹¹⁹ Türk halk inançlarında gece yerlerin bağlandığına ve tekin olmadıklarına inanılır, “destur bismillah gerekir” inancı vardır. Gece eşikten dışarı bilhassa sıcak suyun dökülmemesi, görünmeyen şer güçlerin şerrinden korunmak gerektiği inancından kaynaklanır.¹²⁰

Dunganlarda su tutumlu kullanılır. İsrâf günahıdır.¹²¹ İslam israfı genel olarak haram kılmış ve “israf haramdır” demiştir.

Dunganlarda ‘toprak’ etrafında da bazı inançlar gelişmiştir. Toprağın veriminin artması için zaman zaman toprak için kurbanlar kesilir. Tanrı insanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi için havada, suda ve karada altışar bin varlık yaratmıştır. Toprağı da insana yardımcı olması için yaratmıştır.¹²²

Torak etrafında oluşan inançlar Türk kültürlü halklarda kült oluşturmuş, toprağın bir tabu olduğu konusu da tartışılmıştır. Toprak etrafında doğum, evlilik ve ölüm dönemleri itibariyle inançlar oluşmuştur. Ölen yakını unutamayıp çok acı çeken çocuklara yakınının mezarından alınmış toprak atılır. “Karı ile kocanın toprağı bir yerden alınmıştır” denir. Öleceği yere gelen kimse için “toprağı çekti” veya öleceğine ihtimal verilen kimse için “burnuna toprak kokusu geliyor” denir.¹²³

Müslüman kültüründe su gibi toprak da aklayıcı paklayıcıdır. Suyun olmadığı hallerde onunla teyemmüm yapılır. Ölümünden sonra dirileceğini en bariz gösteren vasat topraktır. Gökten rahmetin inişi ile toprağın dirilişindeki hikmete iman edilir. Topraktan meyveler ve sebzeler boy verirler. Kur’an’a göre kâfirler hesap gününde “keşke biz de toprak olsaydık” diyeceklerdir.

Dunganlarda dağ, kaya, od/ateş etrafında gelişmiş inançlar yoktur.¹²⁴ Kömür isisi ile ilgili olan inançlar ateş kültü ile izah edilebilir. İslamiyet’in natüralist inançlara karşı oluşundan dolayı cematat ile ilgili inançlar kaybolmuş olmalıdır.

¹¹⁹ Kaynak kişi, Cisiza Zeynep Yusuzovna.

¹²⁰ Yaşar Kalafat “Türk Halk İnançlarında Özellikle Toroslarda Kara İyeler İle İlgili Halk İnançları”, *Güneyde Kültür*, S. 76, Haziran 1995, s. 21–26.

¹²¹ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

¹²² Kaynak kişi, Suşanlo Hazima Muhazovna.

¹²³ Yaşar Kalafat, “Ağrı Yöresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Toprak Kültü”, *Uluslararası Türk Kültürü’nde Ağrı Dağı Sempozyumu*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ve Iğdır Valiliği, 28–29 Haziran 2008, Iğdır.

¹²⁴ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

Dunganlarda ekmek ve tuzun, asla ayakaltında olmaması ya da üzerine basılmaması gerekir. Bunlar avuçla ya da elle verilmez, mutlaka bir kaba konulup verilir. Dungan halk inanmalarında tuz, dünyadaki iyiliklerin tanığı olarak görülür. Bu sebeple hayvanlar yemlenirken dahi bir miktar tuz verilir.¹²⁵

Batı Türklüğünde ‘ekmek’¹²⁶ ve ‘tuz’¹²⁷ kült oluşturmuştur. Ekmek ve tuz kutsaldır. Bektaşî inançlı Müslüman Türklerde tuzun farklı bir kutsallığı vardır. Bu toplumda yemeğe önce tuz tadılarak başlanır ve yemek tuz tadılarak bitirilir. Trakya Bektaşîleri için tuz “her hâlin ile dengeli ol. Her işe hangi hâl ile başlarsan o hâl ile bitir;” “Gözde faydasız gibi görünenler özde birleşince faydalı olurlar, tat verirler. Sodyum ve klor yalnız başlarına iki zehirdir. Oysa bileşir tuz olurlar” gibi anlamlar taşır. Elbistan’ın Alevî inançlı Müslüman halk arasında dede çırağı uyandırırken onun altına tuz koyar. Bu tuza şifa olsun diye ekmek batırılarak yenir.¹²⁸

Dunganlarda ‘süpürge’ günün herhangi bir saatinde bile asla dik bırakılmamalıdır. Dik bırakılırsa süpürgecin gece şeytana dönüşeceğine inanılır. Süpürge dik tutulur ise düşmanlar başına çıkar, inancı da vardır. Süpürgecin üzerine basılmaz; çünkü süpürge pistir ve kötü güçlerin, cinlerin yuvasıdır, inancı vardır.¹²⁹

Dunganlarda süpürge hava karardıktan sonra kullanılmaz, bereketi süpürür.¹³⁰ Süpürge ile ilgili inançlar, gelecekte haber alma, bereket, şer gibi hususlarla ilişkilendirilmiştir. Onun duruşu, durduğu yer, duruş saati etrafında inançlar oluşmuştur.¹³¹ Batı Anadolu’da mahalleden sevilmeyen bir aile göç etmişse, komşusu olan kadınlar giden ailenin evini, bahçesini, geçtiği yollarını süpürürler. Bu esnada “Sökülüp sökülüp gitsin yeri yurdu, adını unutsun” diyerek sevinirler. Adeta yerin onun adını hatırlayacağına ve kokusunun o yerlere sindiğine inanılır.

¹²⁵ Kaynak kişi, Suşanlo Hazima Muhazovna.

¹²⁶ Kaynak kişi, aynı.

¹²⁷ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

¹²⁸ Adnan Demir, “Alevî Bektaşîlerde Yemek ve Sofra Kültürü”, *Folklor Halkbilim Dergisi*, C. 7, S. 70 s. 38–45.

¹²⁹ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

¹³⁰ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

¹³¹ Yaşar Kalafat, “Antalya Yöresi Örnekleri İle Türk Kültür Coğrafyasında Süpürge İnancı”, *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu*, 22–23 Kasım 2007; Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayına haz. Doç. Dr. Mustafa Oral, Antalya, 2008, s. 259–266.

Dunganlarda ‘ayna’ etrafında da inançlar oluşmuştur. Ölü evinde kırk gün boyunca aynaların üzeri kapatılır.¹³²

Dunganlarda yeni doğanın ve annenin yastığının altına kötü güçlerden korumak amacıyla ayna konur.¹³³ Aynanın konulmasının yukarıda da değinildiği gibi izahı muhtemelen onun yansıtıcı özelliği ile ilgili olmalıdır. Sözcügelimi, bazı kara iyeler kendi görüntüleri ile karşılaşmak istememiş olabilirler.

Dunganlarda düğünde ya da düğünden hemen sonra ayna kırılırsa çiftin ayrılacağına inanılır. Bu nedenle özellikle bu zamanlarda çok dikkatli olurlar ve birbirlerini sık sık uyarırlar.¹³⁴ Aynanın kırılmasının uğursuzluğa işaret ettiği inancı batı Türklüğünde de vardır. Cam bardak düştüğünde kırılması istenir. Çıkan sesin kara iyeleri kaçıracağına inanılır. Ancak ayna kırıkları bir arada ise, parçaları nispetinde yansıtıcı durumuna girmiş olmaktadır.

Düğünde gelinin cebine ayna kısmı tene bakacak şekilde konularak, nazardan korunmak istenir.¹³⁵ Batı Türklüğünde gelin sandığına muhakkak ayna konur. Gelin evinden aynaya karşı Kur’an’ı Kerim’in altından çıkarılır. Oğlan evine yüzüne ayna tutularak götürüldüğü gibi uygulamalar da olur.

Dunganlarda kâbus görülmesini engellemek için yastığın altına ayna konur.¹³⁶ Bu uygulama ile cenaze evinde aynaların üzerlerinin örtülmesi, kara iyelerden anne ve yavruyu korumak için yatağının altına ayna konulması inancı aynı bütünün parçaları mahiyetindedirler.

Ayna, sırtı kimyevi bir madde ile sırlanmış oluşunun ötesinde sır saklayan bir camdır. Ayna ile fala bakılır, büyü yapılır. Bebeğin ve kırklı hanımın aynaya bakmaması gerektiği inancı, cenaze evinde, Kur’an okunan yerde aynaların örtülmesi veya ters çevrilmiş olmaları, gece aynaya bakılmaması gerektiği inancı bir bütünün parçaları mahiyetindedir. Halk inançlarında aydınlık geleceği simgeler.¹³⁷

¹³² Kaynak kişi, Sušanlo Hazima Muhazovna.

¹³³ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

¹³⁴ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

¹³⁵ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

¹³⁶ Kaynak kişi, aynı.

¹³⁷ Yaşar Kalafat “Halk İnançlarında Hususiyile Tahtacılar Ayna” *I. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu*, Antalya, 26–27 Kasım 1993; Ankara, 1995, s. 75–107.

Dunganlarda uzun yola çıkan insan ya da akrabalar dualar eşliğinde yola çıkarlar.¹³⁸ Yola çıkana, bilhassa uzun yola çıkana dua etmek, hayırlı yol dilerken sadaka vermek Müslümanlıkta var olan bir uygulamadır. Kamalık inanç sisteminde bu uygulama ‘oboo/ovoo’lara saç yapma şeklinde yaşamaktadır.

Dungan halk inançlarına göre cinler pis yerleri ve pis eşyaları severler. Bu sebeple akşamları bulaşıklar mutlaka yıkanmalı, yaşanan yer her zaman temiz tutulmalıdır.¹³⁹ Bu inanç ve uygulama batı Türklüğünde de vardır.¹⁴⁰

Dunganlarda suda olduğu gibi, hiçbir yiyecek ve içeceğin üzeri açık bırakılmaz.¹⁴¹ Bu uygulama görünmeyen varlıkların dışarıda bırakılmış yiyecek ve içecekleri yiyip içecekleri inancından kaynaklanmaktadır.

Dunganlara göre, cinler insan ve hayvan kılığına girerek aldatmaya ve zarar vermeye çalışırlar. Vücuduna cin giren bir kişi artık onun ermine girer ve onun istediği şekilde davranır. Perilerin de zaman zaman camilerde oynayarak gürültü yaptıkları şeklinde söylentiler vardır. Ancak görüşülen kaynak kişilerin bilgilerine göre yaşanan ya da tanık olunan böyle bir olay yoktur.¹⁴²

Halk inanışlarında cin ve peri içerikli inanmalar büyük ölçüde ortaklık gösterirler. Çok kere de cin ile peri anlam bakımından karıştırılmaktadır. Cinler yaşadıkları yerler, etkinlikleri, gördükleri şekillere göre isimlendirilmişlerdir. Dungan inançlarında cin ve peri inancı batı Türklüğünden farklılık arz etmemektedir.¹⁴³

Dunganlarda nazar ile ilgili inançlar da vardır. Nazardan korunmak ve kurtulmak için ak-kara nazar boncuğu ve muska takılır. Çengelli iğne ağzı kapalı şekilde giysiye iliştilir. Bu amaçla gelin kızın cebine ayna koyulur.¹⁴⁴

¹³⁸ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

¹³⁹ Kaynak kişi, Mariya Yandavurova Muhameyevna.

¹⁴⁰ Yaşar Kalafat, “Bingöl ve Yöresi Örnekleri İle Halk İnançlarında ‘Cini Başına Çıkmak’ Deyimine Dair”, *II. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Kültür Derneği, Bingöl, 25–27 Temmuz 2008; 2009, s. 140–147.

¹⁴¹ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

¹⁴² Kaynak kişi, aynı.

¹⁴³ Yaşar Kalafat, “Bingöl ve Yöresi Örnekleri İle Halk İnançlarında ‘Cini Başına Çıkmak’ Deyimine Dair”, *II. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Kültür Derneği, Bingöl, 25–27 Temmuz 2008; Bingöl, 2009, s. 140–147.

¹⁴⁴ Kaynak kişi, Suşanlo Hazima Muhazovna.

Dunganlarda doğal olarak rüya ile ilgili inançlar da vardır. Dunganlarda hamile bayan rüyasında ‘yılan’ görürse erkek, ‘çiçek’ görürse kız doğurur, inancı vardır.¹⁴⁵ Batı Türklüğünde rüyada yılan görülürse düşman anlamına gelir. Anadolu Türk kültür coğrafyasında rüyada ‘kımız gül’ erkek ‘sarı gül’ kız bebek işareti olarak kabul edilir.

Dungan halk inançlarında bir bayan rüyasında ‘balık’ görürse yakın zamanda hamile kalacağına inanılır.¹⁴⁶ Batı Türklüğünde rüyada balık kısım anlamına gelir.

Diğer Dungan inançları arasında, hasta evine ziyarete gidilirken mutlaka et götürülür.¹⁴⁷ Dunganlardaki bu inanç, genel inanç sistematığı ile fevkalade farklılık arz etmektedir. Et, özellikle kırkı çıkmamış anne ve bebeğin odasına asla getirilmez. Bilhassa yeni kesilmiş hayvanın eti konusunda daha da dikkatli davranılır. Bir zaruret var ise anne bebeği ile birlikte odada bulunan bir yükseltinin üzerine çıkartılır. Hayvanın kırkının anne ve bebeğini basabileceği şeklinde de bir inanç vardır.

Dungan bir ailede anne baba yaşlanınca asla yalnız bırakılmaz; ailenin en küçük erkek çocuğu –olmaması halinde en küçük kız çocuk- anne babayla yaşamına devam eder.¹⁴⁸ Atlı göçebe bozkır kültüründe Göktürklerde ve diğer Türk devletlerinde Gültekin/Kültekin örneğinde olduğu gibi yaşlanan anne ve baba, evi terk etmeyen en küçük erkek çocuk ile birlikte yaşarlar. Türkiye’deki Kuzey Kafkas halklarında ise bu görevi ailenin en küçük kız çocuğu üstlenir.¹⁴⁹

4. Sonuç

Dungan halk inanmaları ile Türk halk inançlarının, bir kısmı yeni, bir kısmı kısmen farklı ve bir kısmı da bilinmekte olan bulgularla değerlendirildiğinde birbirleriyle çok benzer ve hatta çoğu kere aynı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler “kamma”, “et”, “ko” “yılan”, “balık”, “çift rakamlar”, “sünnet parçasının yenilmesi”, “evlatlık-annelik duyguları ilişkisi”, “aynı günde iki kardeşin evlenmesi” gibi konularında yeni yorumlara kapı aralayabilmiştir. Bunlar, bazen, bilinenlerin teyidini sağlamıştır. Ancak gerçek şu ki, Dungan halk inanmaları çiçeğinden henüz yeteri kadar bal alınamamıştır. Mevcut görünümü ile Dungan halk inanmaları, Budizm ve Kamlık inanç sisteminden ziyade İslamî bir karakter arz etmektedir.

¹⁴⁵ Kaynak kişi, Hasanza Lazuyam Huseyevna.

¹⁴⁶ Kaynak kişi, Raziya Malikovna Livaza.

¹⁴⁷ Kaynak kişi, Suşanlo Hazima Muhazovna.

¹⁴⁸ Kaynak kişi, Buddeza Hiyazova.

¹⁴⁹ Kaynak kişi, Zubde Sanjanova.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Ayşe. *Eğirdir 'de Kültür Değişmesi*, Eskişehir, 1997.
- Akmataliyev, Abdıldacan. *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanalar (Evlilik Geleneği ve Türküleri, Çocuk Folkloru, Edebi Eseri ve Tarihi Kahramanlar)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.
- Baytur, Anvar. *Kırgız Tarihinin Leksyaları I-II*, Bişkek, 1992; zikreden Kemal Polat.
- Demir, Adnan. “Alevi Bektaşilerde Yemek ve Sofra Kültürü”, *Folklor Halkbilim Dergisi*, C. 7, S. 70.
- Erdem, Mustafa. *Kırgız Türkleri, Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Kalafat, Yaşar. “Halk İnançlarında Hususiyle Tahtacılar Ayna”, *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu*, Antalya, 26–27 Kasım 1993; Ankara, 1995, s. 75–107.
- Kalafat, Yaşar. “Ağrı Yöresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Toprak Kültü”, *Uluslararası Türk Kültürü'nde Ağrı Dağı Sempozyumu*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ve Iğdır Valiliği, 28–29 Haziran 2008.
- Kalafat, Yaşar. “Akşehir Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Od/Ateş/Ocak İyesi”, *I. Uluslararası Selçukludan Günümüze Akşehir Kongresi ve sanat Etkinlikleri*, 20–21 Kasım 2008; ed. Y. Küçükdağ ve M.Çıpan, Konya, 2010, s. 121- 139.
- Kalafat, Yaşar. “Antalya Yöresi Örnekleri İle Türk Kültür Coğrafyasında Süpürge İnancı”, *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu*, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 22–23 Kasım 2007; Yayına haz. Doç. Dr. Mustafa Oral, Antalya, 2008, s. 259–266.
- Kalafat, Yaşar. “Bahçelievler Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Üzerlik İnancı ve Uygulamalar”, *Kodlar ve Kültler I, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları*, Berikan Yayınları, 2009, s. 55–77.
- Kalafat, Yaşar. “Balkan Türklerinde Örneklemelemlerle Halk İnançlarında Saç”, *BAL-TAM, Türklük Bilgisi*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Mart 2005, s. 208–212.
- Kalafat, Yaşar. “Bingöl ve Yöresi Örnekleri İle Halk İnançlarında ‘Cini Başına Çıkmak’ Deyimine Dair”, *II. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Kültür Derneği, 25–27 Temmuz 2008; Bingöl, 2009, s. 140—147.

- Kalafat, Yaşar. “Çorum ve Çevresi Merkezli Türk Kültürlü Halklarda Saçı”, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, 23–25 Kasım 2007; Çorum, 2008, s. 1139–1149.
- Kalafat, Yaşar. “Destanî Katmanlaşma Sürecinde Türk Kültürlü Halklarda Kadın Teması İle İlgili İnançlar-Türk Halk İnançlarında Kadın”, *Epik Türk Ananesinde Destan, Ortak Türk Keçmişinden Ortak Türk Geleceğine, VI. Uluslararası Folklor Konferansının Matarialları*, 25–26 Kasım 2010; Bakı, 2010, s. 496–504.
- Kalafat, Yaşar. “Hatay ve Çevresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda ‘Fal’ İnancı”, *Hatay Tarih, Dil ve Kültür Bilgi Şöleni*, Hatay Folklor Araştırma Derneği, 11–12 Nisan 2008; Hatay, 2010, s. 140–149.
- Kalafat, Yaşar. “Türk Destanlarında Su Bir Tabu mu idi?”, *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu*, Lefkoşa, 25–28 Ekim 2010.
- Kalafat, Yaşar. “Türk Halk İnançlarında Hayvan”, *Av. Süleyman Kazmaz Armağanı*, Ankara Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, 2009, s. 261–293.
- Kalafat, Yaşar. “Türk Halk İnançlarında Özellikle Toroslarda Kara İyeler İle İlgili Halk İnançları”, *Güneyde Kültür*, S. 6, Haziran 1995, s. 21–26.
- Kalafat, Yaşar. “Türk Kültür Coğrafyasında Yağmur Duası”, *Yağmur Duası Kitabı*, Hazırlayan M. Sabri Koz, Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 195–225.
- Kalafat, Yaşar. “Türk Kültürlü Halklardan Karaçilerde Halk İnançları”, *BAL-TAM, Türklük Bilgisi*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, S. 13, Eylül 2010, s. 276- 287.
- Kalafat, Yaşar. “Van Gölü Havzası Dinî Tabakalaşmasında Sabilik İnanç İzleri”, *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, Van, 10–13 Haziran 2009.
- Kalafat, Yaşar. “Van Gölü Havzası Örnekleri ile Halk İnançlarımızda Ölüm Meleği”, *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu*, ed. Oktay Belli, 2007, s. 332–342.
- Kalafat, Yaşar. ”Türk Halk İnanmalarında Toprak Bir Tabu mu idi?”, *ACTA TURCICA* <<http://www.actaturcica.com>>
- Kalafat, Yaşar. *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 421–437.

- Polat, Kemal. *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.
- Serdar Bombacı. “1923 Yılında İmzalanan Türk ve Yunan Nüfus Mübadelesi Bağlamında Kültürel Açından Patriyotlar”, *Folklor Halkbilim Dergisi*, S. 70, Ekim 2010, s. 45–52.
- Temur, Nezir. *Folklor ve İdeoloji, Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Folklor Çalışmaları ve Politikalar (1917–1958)*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2011.
- Togan, A. Zeki Velidî. *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- Yelis, Derya. *Kırgızcada Kutlama Kalıpları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dilbilim Anabilim Dalı, Bişkek, 2006.

Kaynak Kişiler:

- Buddeza Hiyazova: 55 yaşında, ev hanımı, ‘Çok Çocuklu Anne Ödülü’ sahibi.
- Cisiza Zeynep Yusuzovna: 55 yaşında, Aleksandrovka Köyü Meclis (ihtiyar meclisi) Başkanı.
- Fayina Marova Şabarovna: 65 yaşında, 2 çocuk ve 8 torun sahibi, İngiliz Dili ve Edebiyatı öğretmeni, eğitim alanında pek çok ödülleri var, annesi Tatar, babası Dungan.
- Hasanza Lazuyam Huseyevna: 61 yaşında, Şin’Şu Birliği üyesi.
- Mariya Yandavurova Muhameyevna: 57 yaşında, Yetimler Vakfı üyesi.
- Raziya Malikovna Livaza: 53 yaşında, ürün pazarlama ve hemşirelik bölümünden mezun, Şin’Şu Birliği (Dungan Yardımlaşma Vakfı) ve Kırgızistan Dunganlar Birliği Yönetim Kurulu üyesi, Çocuk ve Aile Komisyonu ve Aleksandrovka Köyü İhtiyar Meclisi üyesi.
- Suşanlo Hazima Muhazovna: 51 yaşında, Rus Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Şin’Şu Birliği üyesi
- Zubde Sanjanova: 64 yaşında, 10 çocuk annesi olması sebebiyle ‘Çok Çocuklu Anne Ödülü’ sahibi.